

تحلیل واکنش تجار

در مواجهه با واگذاری امتیاز دخانیات به شرکت‌های آمریکایی در سال ۱۳۱۲ش

طلعت ده پهلوان^۱ / مهدی عزتی^۲ / پوریا اسمعیلی^۳

چکیده

در دوره رضاشاه دولت برای کسب درآمد بیشتر تعدادی از محصولات زراعی همچون دخانیات را در انحصار خود درآورد و زان‌پس، بدون در نظر گرفتن منافع مردم به بهانه تأمین مخارج طرح‌های اقتصادی اقدام به اعطای آن به دولت‌های بیگانه نمود تا بدین طریق، به سودهای کلانی دست یابد. بنابراین هدف از انجام این تحقیق پاسخ‌گویی به این سؤال است که واکنش بازرگانان و مردم نسبت به اعطای امتیاز دخانیات به شرکت‌های آمریکایی چه بود؟ فرضیه‌ی حاصله چنین است که، با اعطای امتیاز دخانیات به شرکت‌ها و سرمایه‌داران آمریکایی درآمد تاجران ایران که این کالای مهم را دادوستد می‌کردند به شدت کاهش یافت و نیز آزادی تجارت آنان محدود شد و بدین ترتیب، اکثریت آنان در جهت احقاق حق خود نسبت به عملکرد دولت اعتراض و خواهان لغو چنین امتیازی شدند. این پژوهش با تکیه بر اسناد و منابع معتبر تاریخی ابعاد مختلف موضوع را بررسی می‌نماید. یافته‌ها نشان می‌دهد دولت پهلوی با وجود آگاهی از اوضاع معیشتی نامناسب و نیز اعتراض‌های گسترده مردم، وعده‌های کذب به آن‌ها می‌داد و معتقد بود که اعطای این امتیاز به آمریکایی‌ها مشکلی برای اقتصاد کشور در پی نخواهد داشت اما با توجه به محتوای اسناد می‌توان به

۱. استادیار گروه علوم تاریخی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول)
 pahlavant65@gmail.com

۲. استادیار گروه علوم تاریخی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.
 Ezati2231@gmail.com

۳. دکتری تاریخ ایران اسلامی، مدرس گروه علوم تاریخی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.
 historian.p@gmail.com

درستی فهمید که تنها منفعت دولت را مد نظر قرار داده بودند.

واژه‌های کلیدی: پهلوی اول، تجار، شرکت‌های آمریکایی، امتیاز دخانیات، انحصار دخانیات.

Analysis of the reaction of traders

In the face of the transfer of tobacco concessions to American companies in 1312 S.

Talat DehPahlavan^۱

Mahdi Ezati^۲ Pourya Esmaeili^۳

Abstract

During the period of Reza Shah government, in order to earn more income, a number of crops such as; He monopolized tobacco, and without considering the interests of the people, he gave it to foreign governments under the pretext of financing economic projects in order to achieve huge profits. Therefore, the purpose of this research is to answer the question, what was the reaction of the businessmen and people towards granting tobacco concessions to American companies? The resulting hypothesis is that, with the granting of tobacco concessions to American companies and capitalists, the income of Iranian merchants and farmers who produced and traded this important commodity was greatly reduced, and their freedom of trade was also limited, and thus In order to assert their rights, the majority of them protested against the government's performance and demanded the cancellation of such privileges. This research examines the different dimensions of the subject by relying on reliable historical documents and sources. The findings show that the Pahlavi government made false promises to the people despite being aware of the poor living conditions and widespread protests and believed that granting this privilege to the Americans would be a problem for The economy of the country will not follow, but according to the content of the documents, it can be correctly understood that they only considered the interests of the government.

Keywords: First Pahlavi, Merchants, American companies, Allocation of tobacco concessions, Tobacco monopoly.

۱. Assistant Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. (Corresponding author) pahlavant65@gmail.com

۲. Assistant Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. Ezati2231@gmail.com

۳. PhD, The history of Islamic Iran, Lecturer, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran. historian.p@gmail.com

مقدمه

مطابق با برخی اسناد سیاسی و اقتصادی منتشر نشده در دوران حکومت پهلوی اول (۱۳۰۴-۱۳۲۰ش) رضاشاه جهت رفع مشکلات مالی و نیز تأمین هزینه‌های دربار و اجرای برنامه‌های نوسازی خویش در سال ۱۳۱۲ش، با شرکت‌های بزرگ کشورهای غربی مانند ایالات متحده آمریکا وارد مذاکره شد تا از طریق و واگذاری برخی از امتیازات اقتصادی به آنان، عایدات خوبی به خزانه دولت واریز شود زیرا فکر می‌کرد اگر این اقدام مهم را انجام دهد مقرون به صرفه‌تر است و مستقیم و بدون دردسر و زحمت به پول می‌رسد. پس در ظاهر می‌تواند این مسئله را دستاویزی برای انجام طرح‌های بزرگ اقتصادی، پیشرفت صنایع، نوسازی ارتش، توسعه آموزش و ایجاد مؤسسات علمی و نیز ترقی وزارتخانه‌ها قرار دهد و چهره خویش را در جامعه به‌عنوان فردی ترقی‌خواه معرفی نماید. باوجود این مسائل، اقدامات وی با شتاب انجام پذیرفت که همین موضوع مشکلاتی را ایجاد کرد زیرا تنها منافع شخص شاه و اطرافیان او را تأمین می‌کرد. به هر طریق، به ضرر معیشت و اشتغال مردم و همچنین کسب و کار بازرگانان و تعدادی از صاحبان صنایع به‌ویژه کارخانه‌های سیگارسازی انجامید، به طوری که وضعیت آشفته‌ای را پیدا نمودند. بنابراین هدف از انجام این تحقیق پاسخ‌گویی به این سؤال است که واکنش بازرگانان و مردم نسبت به اعطای امتیاز دخانیات به شرکت‌های آمریکایی چه بود؟

پیشینه پژوهش

درباره‌ی پیشینه این موضوع تاکنون تحقیقی جامع انجام پذیرفته است و تنها در تعدادی از منابع به صورت محدود کشت تنباکو و تجارت آن بیان شده است. مثلاً رضا بسارده (۱۴۰۱)، در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان: «کشت و تجارت دخانیات و محصولات دخانی در

کرانه‌های شمالی خلیج فارس با تأکید بر استان بوشهر (در دوره‌های قاجار و پهلوی)» به زراعت این محصول و دادوستد آن پرداخته است اما برخلاف این مقاله به اعطای امتیاز دخانیات به شرکت‌های آمریکایی اشاره نکرده است، و یا زهره شیرین‌بخش (۱۳۸۹)، در مقاله: «صادرات توتون در عصر پهلوی اول» تنها مسئله صادرات دخانیات ایران را به صورت کلی و گذرا در آن دوره مورد تحقیق قرار داده است، ولی راجع به واگذاری چنین امتیازی به آمریکایی‌ها مطلبی را ذکر نکرده است. همچنین محققان در پژوهش‌های متعدد موضوع واگذاری امتیاز توتون و تنباکو در دوره ناصرالدین‌شاه را بررسی نموده‌اند ولی به اعطای این امتیاز مهم اقتصادی به آمریکا در دوره حکومت رضاشاه نپرداخته‌اند. برای نمونه، علی مرشدی‌زاد، عباس کشاورزشکری و بابک احمد پورترکمانی (۱۳۸۹)، در مقاله «بسیج و اقدام سیاسی در نهضت تنباکو (۱۲۶۹-۱۲۷۰ش)»، پیرامون این رویداد در عصر ناصری تحقیق کرده‌اند و یا علیرضا شجاعی زند و مهرداد فرهنگی (۱۴۰۰)، در مقاله «جنبش تنباکو و پیدایی «مردم» در عرصه سیاست» هم این رخداد را در دوره قاجار مورد تحلیل قرار دادند. بنابراین با توجه اینکه تاکنون درباره‌ی این موضوع پژوهشی انجام نشده است، تلاش می‌شود با تکیه بر اسناد و منابع معتبر تاریخی ابعاد و زوایای آن توصیف و تحلیل شود تا بدین طریق، بخشی از تاریخ اقتصادی ایران در عصر پهلوی اول (۱۳۰۴-۱۳۲۰ش) روشن گردد.

سابقه واگذاری امتیاز دخانیات ایران به بیگانگان

نخستین بار در دوره سلطنت ناصرالدین‌شاه (۱۲۶۴-۱۳۱۳ ق) امتیاز توتون و تنباکو به دولت‌های اروپایی اعطا شد. وی در سفر سوم خود به اروپا به سال ۱۳۰۶ق، در زمان صدارت اعظمی امین‌السلطان با شرکت انگلیسی تالبوت درباره انحصار تجارت دخانیات ایران در بازارهای داخلی و خارجی مذاکره نمود و سرانجام در ۲۸ رجب ۱۳۰۸ق قراردادی در زمینه

واگذاری امتیاز توتون و تنباکو، که به زبان فرانسه آن را رژی^۱ می‌گفتند، میان طرفین منعقد شد. مدت امتیاز پنجاه سال بود و دولت ایران در ازای ۱۵ هزار لیره در سال به‌اضافه یک‌چهارم منافع خالص پس از کسر هزینه‌ها، دریافت می‌کرد.

جرالد تالبوت^۲ که از نزدیکان لرد سالیسبوری^۳ نخست‌وزیر انگلستان بود تعهد کرد که به ناصرالدین‌شاه و امین‌السلطان هرکدام چهل هزار لیره استرلینگ پرداخت نماید (ملک‌زاده، ۱۳۷۱: ۹۵/۱ - ۹۶). نکته جالب اینجاست که سود خالص سالانه رژی حدود ۵۰۰ هزار پوند استرلینگ در ایران شد و عثمانی در برابر این امتیاز ۶۳۰ هزار پوند استرلینگ اخذ نموده بود (فوران، ۱۳۸۷: ۲۵۰ - ۲۵۱) که این امر نشان‌دهنده ضرر دولت ایران از واگذاری این امتیاز است. از طرفی هم، اعطای چنین امتیازی به یک شرکت خارجی به زیان زارعان و بازرگانان بود و عملاً آنان را در تنگناهای شدید مالی قرار می‌داد. زیرا طبق این قرارداد فروشندگان داخلی می‌بایست برای فروش محصولات خود از شرکت تالبوت اجازه بگیرند و در کل موظف بودند تولید خویش را به آنان بفروشند که در نتیجه صدمات جبران‌ناپذیری به آنها وارد می‌شد (فوران، ۱۳۸۷: ۲۵۰ - ۲۵۱). بنابراین موجی از اعتراضات علیه این اقدام صورت گرفت و نیز وزیرمختار روسیه بوتسوف هم آن را برخلاف معاهده ترکمانچای در سال ۱۲۴۳ ق دانست.

در شیراز سید علی‌اکبر فال‌اسیری به نمایندگان کمپانی هشدار داد که اگر به این شهر وارد شوند فرمان جهاد خواهد داد و به دنبال آن مأموران حکومت قوام‌الملک به دستور دربار وی را دستگیر و به بصره تبعید نمودند (ملک‌آرا، ۱۳۶۱: ۱۱۴). او در آنجا با سیدجمال‌الدین اسدآبادی دیدار کرد و سرانجام شرح این حادثه را به میرزای شیرازی اطلاع دادند. در تبریز

Regie

Gerald Talbot ۲

Lord Salisbury ۳

هم مردم به رهبری جواد آقا مجتهد تبریزی مردم واکنش نشان دادند و در اصفهان نیز آقا نجفی فتوای تحریم خرید و فروش و استعمال دخانیات را صادر کرد. در مشهد و تهران هم مردم اعتراض خویش را اعلام کردند. میرزا حسن آشتیانی نسبت به این موضوع افشاگری کرد و در نهایت، میرزای شیرازی که به وسیله نامه‌ها و تلگراف‌های متعدد از این وضعیت آشفته اطلاع یافته بود اعطای این امتیاز را خلاف شرع دانست و فتوای معروف خود را بدین شرح صادر کرد: «بسم الله الرحمن الرحیم - الیوم استعمال تنباکو و توتون بای نحو کان در حکم محاربه با امام زمان عجل الله فرجه است» (کرمانی، ۱۳۶۲: ۱۹ و دولت‌آبادی، ۱۳۶۲: ۱۰۹/۱). چیزی نگذشت که در سراسر ایران فتوای تحریم انتشار یافت و اکثر مردم از آن تبعیت نمودند. حتی پیشوای شیخیه کرمان حاج محمدخان این حکم را پذیرفت و گفت: «ما با متشرعه در فروع اختلاف داریم، در امور سیاسی البته اطاعت حکم را بنمایید ... و اول خودش غلیان را ترک نمود» (کرمانی، ۱۳۶۲: ۲۱). از طرف دیگر، شاه هرچقدر تلاش کرد تا اعتراضات را سرکوب کند موفق نشد. بنابراین از میرزا حسن آشتیانی خواست در ملاءعام قلیان بکشد یا ایران را ترک نماید. همین باعث افزایش هیجان عمومی در میان مردم گردید به طوری که، بازارها و دکان‌ها بسته شد و مردم به خروش آمدند. پس در اطراف ارک سلطنتی بین مردم و گارد سلطنتی درگیری سختی پیش آمد به نحوی که عده زیادی کشته و زخمی شدند. زان پس، جنازه‌ها را به سمت خانه میرزا حرکت دادند. سرانجام شاه مجبور شد تا فرمانی را بدین شکل صادر نماید: «امتیاز دخانیات داخله که چند روز قبل موقوف شده بود این روزها که امتیاز خارجه را هم موقوف فرمودیم و کلیه این عمل به طرز سابق شد. حالا به تمام علما و حکام و مردم اطلاع بدهید که مطمئن باشند و به تمام رعایا حالی نمایند» (کرمانی، ۱۳۶۲: ۳۰). پس از لغو این امتیاز در سال ۱۳۰۹ق، دولت موظف شد تا ۵۰۰ هزار پوند استرلینگ به صاحب امتیاز بپردازد و چون رژی دارایی‌های خود را نیز در ایران برجای می‌گذاشت، بدین سبب، ۱۳۹ هزار پوند استرلینگ هم از این بابت دریافت کرد (فوران،

۱۳۸۷: ۲۵۸). از آنجا که دولت مرکزی ایران چنین پولی در اختیار نداشت ناچار برای تحصیل وام از بانک شاهنشاهی انگلستان وارد مذاکره شد. امین‌السلطان هم از لرد سالیسبوری خواست تا پرداخت این وام را به اداره مرکزی بانک شاهنشاهی در لندن توصیه کند (صفایی، ۱۳۶۳: ۷۱/۲). پس از آن چهل نفر از کارکنان انگلیسی و اروپایی اداره دخانیات، تهران را به مقصد اروپا ترک کردند (فوریه، ۱۳۲۶: ۲۴۴). بنابراین ناصرالدین‌شاه نه تنها از قرارداد تالبوت عایداتی نصیب دولت نکرد، بلکه به دلیل پرداخت غرامت، مجبور به دریافت وامی از بانک شاهنشاهی انگلستان شد.

وضعیت دخانیات در دوره پهلوی اول

در دوره رضاشاه، حکومت برای ایجاد اقتصاد متمرکز و بر اساس شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و همچنین افزایش قدرت حاکمیت، برنامه‌های خاصی را به اجرا درآورد. به طوری که در ظاهر به خاطر توسعه صنعتی، تأمین مالی کارخانه‌های نوین، ارتقای سطح آموزش و مسائلی از این قبیل اجازه رشد به بخش خصوصی را نداد. در واقع، حکومت قصد داشت تا با در اختیار داشتن اقتصاد، بودجه دربار ارتقا پیدا نماید. زیرا با سرمایه‌گذاری در بخش‌هایی که باعث افزایش توان آنان می‌شد می‌توانست اهداف خود را پیش ببرد. همین عوامل دولت را واداشت تا با در انحصار گرفتن کالاهای مصرفی همچون شکر، چای، تنباکو و مواد سوختی درآمدهای حاصل از این گونه انحصارات را از صفر تقریباً به بیش از ۱/۲ میلیارد ریال در سال برساند که رقمی قابل توجه است (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۱۸۴). به علاوه، محصولات دخانی با توجه به سود سرشاری که داشتند همواره مورد توجه دولت بودند زیرا کشاورزان به سبب شرایط اقلیمی مساعد، این محصول را در اقصی نقاط ایران تولید می‌کردند. پس در این دوران با توجه به نیاز کشورهای اروپایی و (حتی آمریکا) به توتون، تولید و تجارت گسترده این محصول ارزشمند اهمیت وافری پیدا کرد. به هر حال، در فاصله سال‌های

۱۳۰۴ تا ۱۳۱۸ش تولید توتون و تنباکو ۱۱۴ درصد افزایش یافت (فوران، ۱۳۸۷: ۳۴۳). از سوی دیگر، در دوره رضاشاه سیاست‌های کلان دولت با هدف تبدیل کشاورزی معیشتی و تجاری به کشاورزی صنعتی و سرمایه‌گذاری انجام شد (کرمی و طاهری‌مقدم، ۱۴۰۰: ۲۸۹). در آن زمان این محصول به علت کسری شدید مالی، مطابق با قانون مصوب ۱۳۰۷ش در اختیار و انحصار دولت بود به طوری که، دولت حق داشت واردات و صادرات، خرید و فروش و حمل و نقل را در دست خویش داشته باشد (اداره کل تنقیح و تدوین قوانین و مقررات، ۱۳۶۲: ۴۷). لازم به ذکر است که پیش از تصویب این لایحه، صنف سیگار فروش تهران بر علیه حق انحصار دولت بیانیه‌ای صادر کرد و این اقدام منفعت طلبانه حکومت را مایه ویرانی مملکت و خرابی وضعیت معیشت تجار و کارگران دانست (اسناد ریاست جمهوری، ۱۳۸۰: ۲۱۱/۱). پس از تصویب این قانون، تاجران برای صدور تنباکو به کسب مجوز از اداره انحصار دخانیات نیاز داشتند. این روال باعث اسباب دردسر آن‌ها و حتی کشتکاران تنباکو شد و مشکلاتی را پدید آورد (شیرین‌بخش، ۱۳۸۹: ۱۰۰).

به هر طریق، دولت پهلوی اول جهت کسب درآمد بیشتر و نیز توسعه صنعتی و برنامه‌های اقتصادی خود، با غرب بالاخص ایالات متحده آمریکا وارد مذاکره شد و در نهایت، تصمیم گرفت انحصار توتون و تنباکو را بدون در نظر گرفتن منافع مردم و پیامدهای منفی اقتصادی برای کشور، به شرکت‌های آمریکایی واگذار نمایند، زیرا در آن روزگار این محصول به علت مرغوبیت، به شدت مورد توجه دول غربی به خصوص آمریکا قرار گرفته بود.

به شکلی که آرتور میلیسپوی آمریکایی^۱ تنباکو را از مهم‌ترین محصولات کشاورزی ایران می‌داند و آن را به سه گروه تقسیم می‌نماید: تنباکوی مخصوص قلیان در ایالات جنوبی،

۱. وی از مستشاران آمریکایی بود که دو مرتبه در فاصله سال‌های ۱۳۰۱ - ۱۳۰۶ش و نیز ۱۳۲۱ - ۱۳۲۳ش برای سامان بخشیدن به اوضاع مالی و اقتصادی دولت به ایران آمد.

توتون مخصوص چپق در ایالات شمال غربی و توتون مخصوص سیگار در گیلان و مازندران. او معتقد است که توتون ایران یکی از بهترین توتون‌ها در دنیا است و مسلماً خریداران بزرگ و مشتاقی در سراسر جهان دارد (میلسپو، ۱۳۵۶: ۲۳۲). همین مسئله رویکرد آمریکایی‌ها را نسبت به چنین محصول بااهمیتی نشان می‌دهد. پس زمانی که آمریکایی‌ها وضعیت اقتصادی نامطلوب ایران را مشاهده نمودند با دولت رضاشاه به توافق رسیدند. سرانجام در سال ۱۳۱۲ش امتیاز انحصار توتون و تنباکو را کسب نمودند تا به سود سرشاری برسند که در آن مقطع از تاریخ ایران اهمیت فراوانی داشت.

واکنش تاجران نسبت به اعطای امتیاز توتون و تنباکو به شرکت‌های آمریکایی

پس از اینکه تجار از واگذاری امتیاز دخانیات به شرکت‌های متمدول آمریکایی در راستای تأمین منفعت دولت اطلاع یافتند و منافع و اقتصاد خویش را معرض نابودی دیدند، به‌طور پیوسته با دولت و مجلس شورای ملی مکاتبه نمودند، با آشفتگی خاطر اعتراض خود را اعلام کردند، نسبت به پیامدهای منفی اقتصادی آن در کشور هشدار دادند و دولت را به خاطر بی-تفاوتی به زندگی و معیشت مردم و منفعت‌طلبی خود سرزنش کردند. البته واکنش مردم راجع به این قضیه با توجه به اسناد، مانند واقعه رژی در دوره ناصرالدین‌شاه آن هم به علت ترسی که از رضاشاه داشتند گسترده نبود اما به هر طریق، دنبال لغو این امتیاز و یا محدود کردن آن بودند تا آسیب‌های کمتری را متحمل گردند. بنابراین در این قسمت عکس‌العمل آنان برطبق اسناد بررسی می‌شود؛ مثلاً صاحب کارخانه سیگارسازی اتحاد طی نامه‌ای به مجلس شرایط کارخانه و دستگاه‌های خویش را این‌گونه توضیح می‌دهد: «ساحت مقدس دارالشورای کبرای ملی مع شیداله ارکانه. اینجانب شفیع اتحاد از بیست‌وهشت سال قبل به این طرف انواع ماشین سیگارپرکنی و گلریزی و توتون‌بری، با طور و سایر لوازمات کارخانه سیگارسازی را از خارجه وارد ایران و در شهر دایر نموده بود سال ۱۳۲۶ تمامی ماشین‌ها

و ملک‌التجاره مخصوصه کارخانه مزبور از طرف اشرار به غارت رفته مجدداً ثروت و حاصل یک عمر خود را صرف این کار و در نتیجه مسافرت‌های متعدد به ممالک خارجه ماشین‌های آخرین سیستم سیگارسازی و لوازمات آن را وارد و کارخانه از نو دایر و با تحمل مخارج فوق‌الطافه ملک‌التجاره و علائم صنعتی خود را در تمام نقاط آذربایجان به شهرت داد و کاملاً از این فن متخصص و دارا می‌باشد. اخیراً که نظر مبارک اولیای دولت محترم به تأسیس و دایر نمودن شرکت‌های سهامی معطوف می‌باشد لذا چندی است با علاقه‌مندان و صاحبان کارخانجات جزء آذربایجان با سرمایه مکفی شرکتی به نام شرکت سهامی سیگارسازی اتحادیه تأسیس نموده به طوری که، فعلاً نمی‌تواند انحصار توتون و سیگار تمامی قسمت آذربایجان را عهده‌دار شود. جدیداً که از طرف کمپانی آمریکایی پیشنهادی راجع به انحصار دخانیات تقدیم و مورد توجه واقع شده پرواضح است که اولیای محترم دولت و کلای معظم ملت اطراف مسئله کاملاً تدقیق و زحمات ۲۸ ساله این کارخانه را منظور نظر خواهند فرمود. باز تذکراً مستدعی است که در انعقاد قرارداد با کمپانی مزبور منافع این مؤسسه ملی سابقه‌دار را که عده معتنابهی از این ممر تحصیل معاش می‌نمایند در نظر خواهند داشت» (مپس، ش ۱). پس وی با حالت التماس و بیان سختی‌هایی که متحمل شده سعی داشت تا دل مسئولان دولتی را به رحم آورد و با نگرانی تقاضا می‌کند تا این امتیاز واگذار نشود و یا حداقل منافع او تحت الشعاع این مسئله قرار نگیرد. چون در غیر این صورت، خسارت‌های فراوان و جبران‌ناپذیری را برای سرمایه او و کارگرانی که درآمد مناسبی ندارند به دنبال دارد. با توجه به شرایط اقتصادی کشور طبیعی بود وی چنین واکنشی را نشان دهد زیرا در آن برهه حساس و بحرانی بلندپروازی‌های حکومت می‌توانست برای فعالان اقتصادی خطرناک باشد و معیشت مردم را به شدت ضعیف نماید.

با این حال، در پاسخ به نامه او این‌طور نوشتند: «شفیع اتحاد مدیر فابریک سیگارهای اتحاد شرحی را در باب امتیاز انحصار دخانیات به کمپانی جدید مفروض و مستدعی است، در

ضمن عقد قرارداد با کمپانی مذکور تکلیفی برای ماشین‌های سیگارچی و سایر آلات سیگارسازی کارخانه او تعیین و مقرر شود» (مپس، نمره ۴۱۷: ۲). و یا در نامه‌ای دیگر می‌نویسند: «وزارت جلیله مالیه، شفیع نام اتحاد راجع به مؤسسه سیگارسازی تبریز و تقاضای تعیین تکلیف کارگران آن در مواقع انعقاد قرارداد امتیاز دخانیات به کمپانی آمریکایی شرحی نوشته شود که در آن برای ملاحظه و اقدامات ممکنه لطفاً ارسال شود» (مپس، شماره ثبت کل ۴۱۷: ۳). با توجه به نامه‌های فوق می‌توان چنین برداشت کرد که دولت برای اینکه از زمان کافی برای اجرای مفاد قرارداد با شرکت آمریکایی برخوردار باشد با پاسخ‌های سربالا و طفره رفتن از شفاف‌سازی، مدیر آن کارخانه را دست‌به‌سر می‌کرد تا فضای جامعه ملتهب نشود.

حسن تقی‌زاده هم در پاسخ چنین دستور می‌دهد: «ریاست مجلس شورای ملی - عطف به مرقومه نمره ۴۱۷ مورخه ۶ خرداد ماه جاری متضمن سواد و مراسله شرکت سهامی اتحادیه محدود، محترماً اطلاع می‌دهد که آقای شفیع اتحاد مستقیماً نیز به این وزارتخانه مراجعه و سود و شرحی که طی نمره ۳۵۷۴/۶۴۹۹ به مشارالیه جواب داده شده است محض استحضار ... ارسال می‌شود» (مپس، نمره ۸۲۰۷: ۴). و یا در سند دیگر چنین آمده است: «در جواب محدود مورخه ۱۸ اردیبهشت ماه جاری راجع به واگذاری انحصار دخانیات به شرکت آمریکایی را می‌دارد که رعایت حال زارعین و تجار ذی‌نفع و توسعه تجار، آن به عمل آید و جای نگرانی نیست» (مپس، نمره ۹۴۹۹ - ۳۵۷۴: ۵).

بنابراین سطحی‌بودن پاسخ مجلس و کم‌اهمیت بودن خواسته وی برای دولت کاملاً آشکار است که صرفاً جهت رضای خاطر و دست‌به‌سر نمودن او بدون در نظر گرفتن منافع اقتصادی این شخص سرمایه‌گذار و کارگران چنین جوابی را دادند اما در عمل اقدام جدی و اساسی به عمل نیامده است که زیانی را متوجه این تاجر نکند.

همچنین در نامه‌ای دیگر در پاسخ به تلگراف جمعی از توتون‌فروشان معترض آذربایجان تنها به یک دستور ساده و سطحی برای فروکش کردن نگرانی آنان اکتفا شده که به شرح ذیل است: «وزارت جلیله مالیه، با توجه به مفاد کسبیه تلگراف ... نگرانی توتون‌فروشان آنجا نسبت به امتیاز دخانیات - مستدعی است نظر به آن وزارتخانه ... اقدامی دارد در این خصوص به عمل آید برای ایراد جواب اعلام دارند» (مپس، شماره ثبت کل ۵۲۶: ۶). در ادامه ریاست مجلس شورای ملی با زیرکی و لحن ملایم به آن‌ها اطمینان خاطر داد که به هر صورت آسیبی نخواهند دید و دولت مراقب اوضاع و شرایط زندگی مردم و کشاورزان است، پس این گونه پاسخ گفت: «تلگراف شما دائر به نگرانی شما از اعطای امتیاز دخانیات واصل و شرح لازم به وزارت مالیه نوشته شد. جوابی از آن وزارتخانه رسید حاکی است در ضمن قرارداد با شرکت آمریکایی رعایت حال زارعین توتون و توسعه تجارت آن حتی‌الامکان مورد توجه دولت هست» (مپس، شماره ثبت (نامه) ۸۴۲: ۷). و در نامه‌ای دیگر مجدداً چنین تأکید کرد: «ریاست محترم مجلس شورای ملی، در جواب مرقومه نمره ۵۲۶ مورخه ۱۳۱۲/۰۳/۱۱ راجع به تلگراف توتون‌فروشان مراغه خاطر محترم را مستحضر می‌دارد که دولت در ضمن قرارداد با شرکت آمریکایی حتی‌الامکان سعی نموده است که رعایت حال زارعین توتون و توسعه تجارت آن به عمل آید» (مپس، نمره ۹۰۷۱: ۸).

نکته مهم در این نامه استفاده از واژه «حتی‌الامکان» است که بیانگر عدم قطعیت وعده‌های نخستین دولت در حمایت از کشاورزان بوده و حالتی دوپهلوی و مبهم دارد.

در نامه دیگر نیز که معترضان به رئیس‌الوزرا و وزارت مالیه نوشتند به ضرر و زیان واگذاری این امتیاز به آمریکایی‌ها این گونه هشدار دادند تا شاید نظر دولت تغییر یابد و معیشت مردم بالاخص اهالی آذربایجان و مراغه تحت‌الشعاع قرار نگیرد، که متن آن بدین شرح است: «ساحت مقدس شورای ملی شیداله ارکانه کسبیه عیناً مقام منیع ریاست وزرا، کسبیه عیناً وزارت جلیله مالیه، کسبیه عیناً آقایان مقدم و فتوحی نمایندگان محترم مراغه، اعطای کثرات

دخانیات به کمپانی آمریکایی صنف توتون‌فروشان را یک‌مرتبه فاقد کسب تجارت هزاران المملوک از این ممر معاش می‌کردند به بیکاری سوق خواهد داد، در صورتی که بتوان با کلمه انقیاد به پرداخت مالیات دخانیات حاضر به وجه در این بحران عالمگیر اهالی دچار مضیقه هستند پس از گسیخته شدن رشته تجارت، دیگران تعویق افتادن مطالبات دیگر برای توتون-فروشان ممر معاش باقی نخواهد ماند ... اولیای معظم دولت راضی نخواهند شد رشته معاش و حیات هزاران علاقه‌مند این آب خاک قطع و به دست اجنبی سپرده شود. با هزاران امیدداری عدم اعطای کثرات را از اولیای امور خواستارم شکوئی گماشته اسمعیل ... احمدیان، ... حسامی گرمیانی و اخوی رحیم فخرالدین رسول ۱۳۱۲/۰۳/۰۷» (مپس، نمره ۱۷۸: ۹). بنابراین در این نامه مجدداً به دولت گوشزد می‌کنند که اعطای امتیاز به سرمایه‌داران آمریکایی بیکاری مردم و بحران اقتصادی را به همراه خواهد داشت و نیز در پایان با لحنی ملایم توأم با التماس خواهان لغو امتیاز شدند که همین امر نشان‌دهنده اهمیت وافر این محصول تجاری در کشور است. همین باعث شده تا بازرگانان و کارگران و حتی نمایندگان مراغه در نامه‌های متعدد خواستار فسخ قرارداد باشند.

درنهایت، وقتی که انتقادات رو به فزونی نهاد، دولت محکم و قاطع پاسخ معترضان را این‌چنین داد: «ریاست محترم مجلس شورای ملی عطف به مرقومه نمره ۸۶۴ مورخه اول مرداد ماه سال جاری مقتضی مورد و عرض حال توتون‌فروشان تبریز راجع به اعطای امتیاز دخانیات (بیان) می‌دارد. به‌طوری که اطلاع دارید انحصار عمل دخانیات به‌موجب قانون مصوب ۲۶ اسفند ۱۳۱۰ و ماده‌واحد ۱۹ آبان ۱۳۱۱ برقرار شده و در هر صورت چه دولت خود مباشر باشد چه با دیگری شرکت کند نتیجه برای تجاری یکی است. پس در واقع شکایت تجار از قانون است نه از مذاکره شرکت دولت با دیگران، حسن تقی‌زاده، مهر وزارت مالیه ۱۳۱۲/۰۶/۱۵» (مپس، نمره ۱۵۰۳: ۱۰).

به هر شکل دولت نتیجه می‌گیرد واگذاری یا عدم‌واگذاری این امتیاز فرقی به حال تجار و مردم ندارد زیرا انحصار آن در اختیار دولت است و قانونی می‌باشد، پس دولت هرطور که بخواهد می‌تواند رفتار نماید و کسی حق دخالت در کار رجال حکومت را ندارد. این پایان‌بخش اعتراضات و واکنش‌های شدید تجار آذربایجان نبود و دوباره برای وزارت مالیه شکوائیه نوشتند و ابراز نگرانی و تأسف کردند، به طوری که در اسناد ذیل چنین آمده است: «وزارت جلیله مالیه، مفاد مراسله جوابیه شماره (۶۲۰۷) آن وزارتخانه راجع به نگرانی توتون-فروشان تبریز و ساوجبلاغ که از اعطای ... دخانیات به مشارالیهم ابلاغ شد اخیراً از توتون‌فروشان تبریز یک ممهوری رسید و توضیحی ... سواد آن برای اطلاع ... ارسال می-شود» (مپس، کارتن ۱۵: ۱۱). همچنین «میرزایی و توتون‌فروشان تبریز در مضار این امتیاز جدید دخانیات به کمپانی آمریکایی شرح مجددی معروض و مستدعی رسیدگی و مطالعه بیشتری هستند» (مپس، نمره ۸۶۴: ۱۲). همین امر سبب گردید تا دولت در راستای فروکش کردن اعتراضات و پرهیز از خشونت و درگیری با مردم تلاش کند تا پاسخ به ظاهر مطمئنی را به آنان بدهد و بگوید: «وزارت جلیله، تلگراف ۱۷۳ توتون‌فروشان تبریز راجع به نگرانی از امتیاز انحصار دخانیات ذیل ۳۰۴ اشاره شد - اخیراً تلگرافی به شماره ۱۷ از توتون‌فروشان ساوجبلاغ ... در این خصوص مخابره شد، کسبیه آن در آن وزارتخانه موجود و مقتضی است ملاحظه نمایید جوابی را که باید مطمئن داده شود اعلام دارند» (مپس، کارتن ۱۵: ۱۳). ولی نماینده تجار توتون‌فروش تبریز با تأکید بر خواسته‌های آنها تلگرافی را ارسال کرد و این-گونه نوشت: «میرزایی ... و سایر توتون‌فروشان تبریز، تلگراف ۱۷۳ در نگرانی از اعطای امتیاز دخانیات به کمپانی آمریکایی توسط آقای تربیت نماینده محترم ملاحظه و شرح ... به وزارت مالیه نوشته شد - اینک جوابی رسیده حاکی است در ضمن قرارداد حتی‌الامکان ... رعایت حال زارعین توتون و توسعه تجارت آن به عمل آید. رئیس مجلس شورای ملی، و نیز در ادامه همان نامه آمده است که؛ ساوجبلاغ - در تقابل تلگراف ۱۷ رحیم اسدی و سایر

توتون‌فروشان ساوجبلاغ تلگراف ۱۷ در نگرانی از اعطای امتیاز دخانیات به کمپانی آمریکایی ملاحظه و با مراجعه به وزارت مالیه جوابی رسیده حاکی است در ضمن قرارداد حتی‌الامکان سعی نموده‌اند رعایت حال زارعین توتون و توسعه تجارت آن به عمل آید» (مپس، شماره ثبت کل ۵۷۴: ۱۴).

اما بار دیگر دولت با وعده‌های پوچ به تجار اطمینان خاطر داد که این قرارداد به منافع و معیشت آن‌ها لطمه نخواهد زد، پس نباید نگران و آشفتگی باشند. در این سند قید شده است که: «ریاست محترم مجلس شورای ملی، در جواب نمره ۳۰۴ مورخه ۱۳۱۲/۰۲/۲۱ و نمره ۳۴۱ مورخه ۱۳۱۲/۰۲/۲۶ راجع به تلگراف توتون‌فروشان و ساوجبلاغ مگری مبنی بر اظهار نگرانی از موضوع امتیاز انحصار دخانیات خاطر محترم را مستحضر می‌دارد که دولت در ضمن قرارداد با شرکت آمریکایی حتی‌الامکان سعی نموده است که رعایت حال زارعین توتون و توسعه تجارت آن به عمل آید» (مپس، نمره ۶۲۰۷: ۱۵).

باین حال، پاسخ دولت همچون دفعات پیش بازرگانان توتون و تنباکو را قانع و خشنود نکرد به طوری که در نامه‌ای بر ابطال این امتیاز زیان‌آور با اصرار پافشاری نمودند: «ساحت مقدس مجلس شورای ملی مع شیداله ارکانه در تقصیر عرضی نگرانی ۱۳۱۲/۰۲/۰۵ تجار توتون‌فروش ... دایر به تقاضای الغای امتیاز انحصار دخانیات به کمپانی آمریکایی چون مضرات حاصله از اعطای امتیاز مزبور به‌طور محسوسی با منافع فردی و اجتماعی صدها هزار خانوار تجار و کسبه خورده‌فروش دلال تماسی داشتند عرض می‌نماید اعطای امتیاز مذکور گذشته از سایر مضرات مادی و معنوی لطمه بزرگی به اقتصادیات مملکت وارد ساخته و البته برابر ... معلومی حق امتیاز ... از ثروت مملکت برداشته به مملکت خود صادر خواهند نمود و به موجبات اضمحلال صدها هزار خانواده‌های ایرانی به موجب مطالبات و ورشکستگی تجارتخانه‌های مربوطه را ... فراهم خواهد آورد. اساساً معلوم نیست در این مورد حس اجنبی‌پرستی از کجا تولید شده اقدام به این امر مبنی به کدام مصلحت است اگر منظور ازدیاد

عواید دولتی است فلاح تجار کسبه در هیچ موردی از تحمیل مالیات‌های دولتی سرپیچی نداشته با کمال صبر و رغبت مطیع اوامر می‌باشد. اگر نفوذ خارجی مسبب این بدبختی گردد در تقابل اراده آهنین و نیروی عزم اعلیحضرت قدر قدرت همایون شاهنشاهی ارواحنآفاده همان اراده که زنجیر کاپیتولاسیون در هم گسیخته و با ... راه آهن و تفویض مقدرات آن را به دست ایرانی رحمی نیست اتباع راضی را به اجنبی عمداً اثبات فرمود و هزاران خوشبختی-هایی بدهند و هر شخص را در مملکت موجه گردیده و هیچ گونه نفوذی نمی‌تواند عرض اندام نماید. وانگهی اگر وزارت جلیله مالیه به تقصیر خودش و حتی اقدامی را ضروری می‌داند پس درباره صد هزار تجار و کسبه و خورده‌فروشی و غیره و جلوگیری از ... ایشان چه فکری اندیشه و معیشت ضروری این جمع بیچاره از چه (راهی) تأمین خواهد نمود و مسئولیت هرگونه سوء حادثی را چه اشخاصی به عهده خواهند گرفت عرایضی واقعی ... فوق از جمله بدیهیات است که باید مورد توجه دنبال آسایش عمومی و بنام عملی وظایفی که اولیاء معظم امور به عهده گرفته‌اند و اطراف آن مطالعات عمیقانه و تلقیات ... به عمل آورده و خدای نکرده در آتیه موجب ندامت نگردید و ثلث اهالی مملکت از تجار کسبه فلاح از بین نرفته و بی‌پا نشوند در خاتمه تجسس نیست و کار آزموده کی اولیای معظم دولت مستظهر و امیدوار است و با کمک فوت و فن منتظر حصول نتیجه مطلوب و مطمئن آسایش عموم شود می‌باشم. عریضه توتون‌فروشان ... امضا، ۱۳۱۲/۰۳/۱۷» (مپس، شماره ثبت کل ۸۶۴: ۱۶). و یا در نامه دیگری آقای تربیت نماینده تبریز نسبت به این موضوع به شدت اعتراض نموده است و در آن به نکوهش دولت منفعت‌طلب پرداخته است و واگذاری امتیاز دخانیات به شرکت‌های آمریکایی را محکوم می‌نماید و چنین اقدامی را مغایر با مصالح مملکت و نیز منافع و معاش مردمی می‌داند که همواره مالیات‌های هنگفتی را به موقع پرداخت کرده‌اند. در بخشی از این تلگراف آمده است: «دلال و غیره چه فکری نمودند و معیشت این جمع از چه محلی تأمین خواهد شد. این عوض جلب سرمایه خارجی و تقویت تجار و کسبه داخلی این اندازه

مساعدت به اجنبی متضمن چه مصالحی است. اگر ظاهراً از این راه منافع سرشاری نیز عاید گردد در مقابل منافع مادی و معنوی جامعه ایرانی استمراراً به خود دولت ملت عاید می‌شود به‌منزله صفر است. این است بنام صیانت حقوق حقه صدها هزار نفر اشخاص فلک‌زده در این آب‌وخاک علاقه‌مند هستند استدعا می‌نمایم دستور فرمایید اعطای امتیاز مضر مزبور توتون و در صورت الغاء آن کلیت قطعی این را معین فرمایید. امضای جمعی از تجار» (مپس، نمره ۱۷۳:۱۷).

در کل، واگذاری این امتیاز مهم باینکه برای دولت رضاشاه سود وافر داشت اما منافع ملی و معیشت مردم را به خطر می‌انداخت و باعث رکود اقتصادی در سراسر کشور می‌شد. بنابراین همان طور که از محتوای اسناد پیداست واکنش‌های اعتراضی متعددی را از سوی تجار به همراه داشت، زیرا آنان به‌خوبی می‌دانستند که اگر چنین امتیازی به شرکت‌های آمریکایی داده شود زمینه نفوذ و دخالت‌های بعدی آن‌ها در ایران فراهم خواهد شد. به هر جهت، دولت وقت با اطلاع از این مسئله سعی می‌کرد تا با وعده‌های پوچ و نادرست مردم را سرگرم کند، بدون آنکه به خواسته‌های آن‌ها توجه کند تا بدین طریق، به اهداف خویش برسد و کار را به نفع دولت خاتمه دهد. در اصل، منافع مردم اهمیتی برای شخص شاه نداشت و تنها نقدینگی مدنظر حکومت بود که باید به شکل‌های مختلف حتی به قیمت اعطای امتیازات گسترده تأمین می‌شد و رجال سیاسی و مجلس هم از این حیث تابع دربار بودند.

نتیجه‌گیری

همان‌گونه که اسناد نشان می‌دهد، تاجران توتون و تنباکو از واگذاری امتیاز دخانیات کشور به شرکت‌های آمریکایی نگران بودند و به‌طور مرتب اعتراض خود را نسبت به آن ابراز نمودند. اما با توجه به اینکه انحصار این محصول در آغاز دوران پهلوی اول عملاً در اختیار حکومت قرار گرفت، لذا آنان این حق را برای خویش قائل بودند که مطابق با منافع

حاکمیت رفتار کنند و چون فروش محصولات دخانی و رسیدگی به آن، مشکلات خاص خود را داشت پس تصمیم گرفتند از مرغوبیت این کالا نهایت بهره را ببرند و امتیاز آن را به آمریکایی‌ها اعطا نمایند تا سود هنگفتی را به خزانه دولت واریز کنند و اوضاع مالی خود را بهبود بخشند و بخشی از سود آن را هم به اجرای طرح‌های بلندپروازنه اختصاص دهند. از این رو، در وهله نخست؛ جهت منحرف ساختن اذهان عمومی به‌ویژه تجار وعده دادند که این امتیاز به منافع آنان لطمه نمی‌زند؛ اما با گذشت زمان به همه ثابت کردند که معیشت مردم برای حکومت ارزش چندانی ندارد و اعتراضات هم اثری نخواهد داشت. همین امر سبب گردید تا در اقصی‌نقاط کشور بالاخص آذربایجان توتون‌فروشان، کارگران و زارعان مشکلات وافر پیدا نمایند و شرکت‌های آمریکایی هم بر آنان مسلط شوند. درکل، اقتصاد ایران به علت تسلط آمریکایی‌ها در وضعیت بحرانی قرارگیرد. به هر صورت، انحصارطلبی دولت در فضای بسته جامعه ایران در آن عصر به‌شدت اقتصاد کشور را تحت‌الشعاع قرار داد، به‌طوری‌که، مردم مانند دوره ناصرالدین‌شاه نتوانستند جنبش بزرگی را فراهم آورند و شاه را مجبور به لغو آن کنند زیرا از رضاشاه وحشت داشتند و تنها از طریق نامه و تلگراف به مجلس و وزارت مالیه آن هم با حالت نگرانی و عاجزانه خواهان لغو و یا محدود کردن آن شدند که البته نتیجه‌ای در پی نداشت، زیرا دولت پهلوی همچنان بر منافع خویش پافشاری می‌نمود و به خواسته معترضان وقعی ننهاده. درنهایت، همین امتیازات اوضاع اقتصادی و اجتماعی ایران را آشفته ساخت و ناامیدی مردم را به دنبال داشت.

کتابنامه

الف) اسناد

معاونت خدمات مدیریت و اطلاع‌رسانی دفتر رئیس‌جمهور، اسنادی از انجمن‌های بلدی تجار و اصناف، ج ۱، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰.

۶۴..... نشریه علمی تحقیقات اسنادی انقلاب اسلامی، سال پنجم، شماره ۱۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، وزارت مالیه، نمره ۹۴۹۹-۳۵۷۴ مورخه ۱۳۱۲/۰۳/۰۷، شرکت سهامی اتحادیه محدود.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، وزارت مالیه به تاریخ ۱۳۱۲/۰۴/۰۶، نمره ۸۲۰۷، وزارت مالیه، اداره دخانیات.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، مجلس شورای ملی، تاریخ ارسال ۱۳۱۲/۰۳/۰۶، شماره ثبت کل: ۴۱۷، تاریخ ثبت: ۶ خرداد ۱۳۱۲، نویسنده: سلامی، تاریخ تحریر ۱۳۱۲/۰۳/۰۳، نویسنده سواد: عریضه.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، نمره: ۴۱۷، تاریخ ۱۳۱۲/۰۲/۳۰، دوره هشتم تقنینیه، کمیسیون عرایض و مرخصی، قرار کمیسیون، مجلس شورای ملی، خلاصه عرایض. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، فابریک سیگارسازی، شرکت سهامی اتحادیه محدود، تبریز - ایران، تاریخ ۱۸ اردیبهشت ۱۳۱۲، کمیسیون قسم عرایض ۱۳۱۲/۰۲/۲۵.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، شماره ثبت کل: ۵۲۶، تاریخ ثبت: ۱۳۱۲/۰۳/۱۱، کارتن ۱۵، دوسیه: ۶۱، نویسنده: سلامی، تاریخ تحریر: ۱۳۱۲/۰۳/۰۲، دائره دارالانشاء.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، شماره ثبت (نامه): ۸۴۲، تاریخ ثبت: ۱۳۱۲/۰۴/۲۴، کارتن: ۱۵، شماره قبل: ۵۲۶، تاریخ تحریر: ۱۳۱۲/۰۶/۱، نویسنده: سلامی، مقصد و آدرس گیرنده: مراغه ...، شکوائیه احمدیان و سایر توتون‌فروشان.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، وزارت مالیه، به تاریخ ۱۳۱۲/۰۴/۰۶، نمره: ۹۰۷۱. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، وزارت پست و تلگراف و تلفن، نمره کتاب: ۱۷۸، نمونه: ۳۶۵، از مراغه به طهران، نمره تلگراف: ۶، اسم گیرنده: تاج‌بخش.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، وزارت مالیه، اداره دخانیات، تاریخ ۱۳۱۲/۰۶/۰۲، نمره: ۱۵۰۰۳.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، شماره ثبت: ۸۶۴، کارتن ۱۵، دوسیه: ۴۹، شماره قبل: ۵۷۴، نویسنده: سلامی، تاریخ تحریر: ۱۳۱۲/۰۴/۲۵.

تحلیل واکنش تجار در مواجهه با واگذاری امتیاز دخانیات به شرکت‌های آمریکایی..... ۶۵

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، مجلس شورای ملی، خلاصه عرایض، دوره هشتم
تقنینیه، کمیسیون عرایض و مرخصی، نمره: ۸۶۴، ۱۳۱۲/۰۴/۲۱.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، نویسنده: سلامی، کارتن: ۱۵، دوسیه: ۴۹، تاریخ
ارسال ۱۳۱۲/۰۲/۲۶.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، نویسنده سلامی، شماره ثبت کل: ۵۷۴، تاریخ ثبت
۲۷ خرداد ۱۳۱۲، کارتن: ۱۵، دوسیه: ۴۹، تاریخ ارسال ۱۳۱۲/۰۳/۲۷.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، وزارت مالیه، کمیسیون عرایض، نمره ۶۲۰۷، شماره
ثبت کل: ۵۷۴، به تاریخ: ۱۳۱۲/۰۳/۰۲.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، شماره ثبت کل: ۸۶۴، مجلس شورای ملی،
۱۳۱۲/۰۳/۱۷.

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (مپس)، تلگراف از تبریز، نمره: ۱۷۳، به تاریخ
۱۳۱۲/۰۲/۰۶.

ب) کتاب‌ها

آبراهامیان، یرواند، ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران: نی،
چ ۹. ۱۳۸۳.

اداره کل تنقیح و تدوین قوانین و مقررات، مجموعه قوانین و مقررات واردات و صادرات، تهران:
نخست‌وزیری، ۱۳۶۲.

دولت آبادی، یحیی، حیات یحیی، ج ۱، تهران: فردوسی، ۱۳۶۲.

صفایی، ابراهیم، رهبران مشروطه، ج ۲، تهران: جاویدان، چ ۲، ۱۳۶۳.

فوران، جان، مقاومت شکننده (تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سال‌های پس از انقلاب
اسلامی)، ترجمه احمد تدین، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، چ ۸. ۱۳۷۸.

فوریه، ژوان، سه سال در دربار ایران، ترجمه عباس اقبال، تهران: علمی، ۱۳۲۶.

۶۶..... نشریه علمی تحقیقات اسنادی انقلاب اسلامی، سال پنجم، شماره ۱۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

کرمانی، ناظم‌الاسلام، تاریخ بیداری ایرانیان، به اهتمام علی‌اکبر سعیدی‌سیرجانی، تهران: آگه، ۱۳۶۲.

ملک‌آرا، عباس میرزا، شرح حال، به کوشش عبدالحسین نوایی، تهران: بابک، ۱۳۶۱.

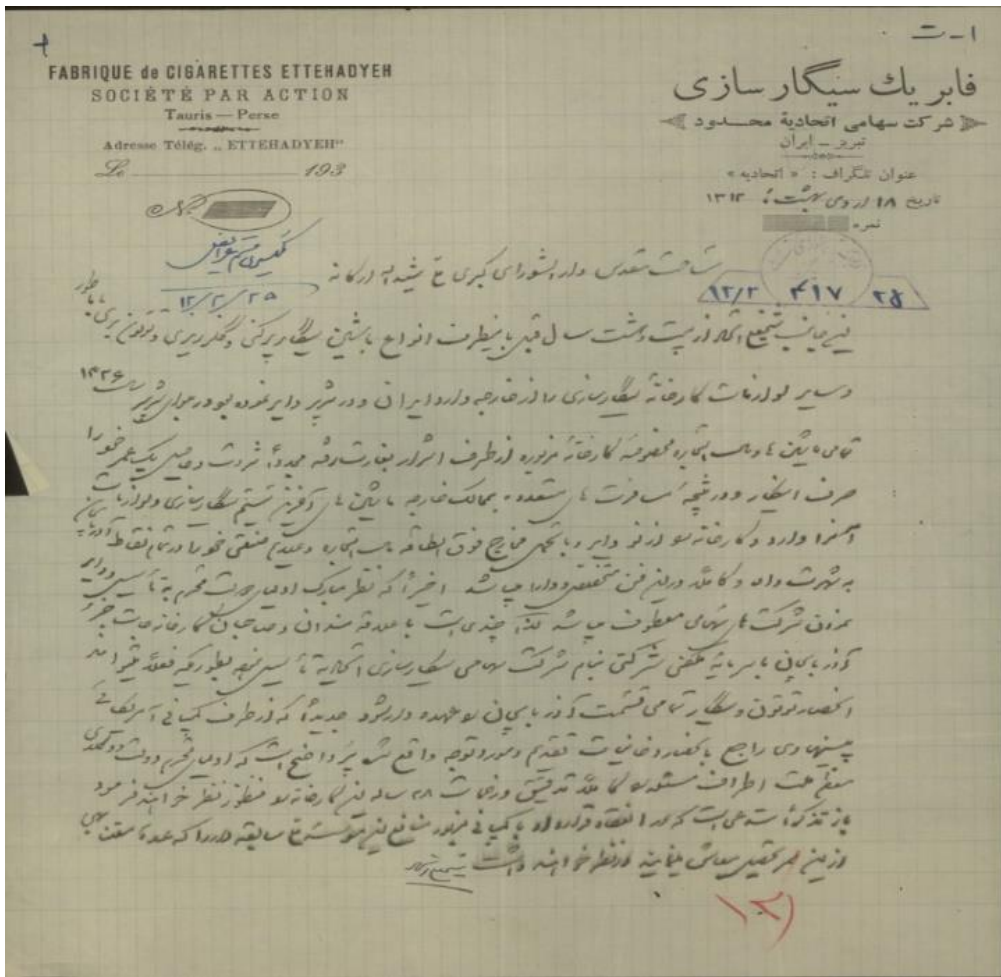
ملک‌زاده، مهدی، تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، ج ۱، تهران: علمی و فرهنگی، چ ۳، ۱۳۷۱.

میلسپو، آرتور، مأموریت آمریکائی‌ها در ایران، ترجمه حسین ابوترابیان، تهران: پیام، ۱۳۵۶.

ج) مقاله

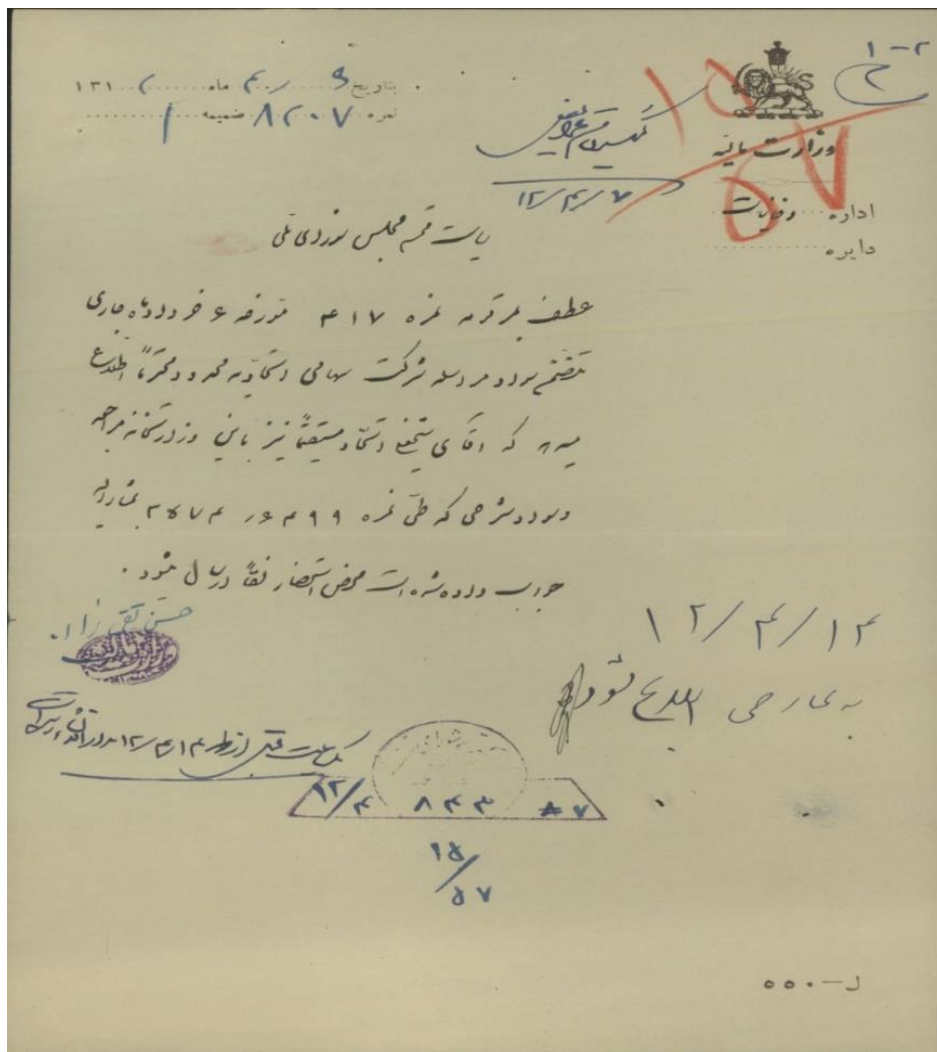
شیرین‌بخش، زهره، «صادرات توتون در عصر پهلوی اول»، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، ۱۲ (۴۵)، دی ۱۳۸۹، ۹۱-۱۱۴.

کریمی، شایان و طاهری‌مقدم، محمد، «گذار از نظام زمین‌داری به نظام مالکیت زمین از نهضت تنباکو تا اصلاحات ارضی»، فصلنامه تاریخ اسلام، ۲۲ (۸۶)، تابستان ۱۴۰۰، ۲۷۱-۲۹۴.

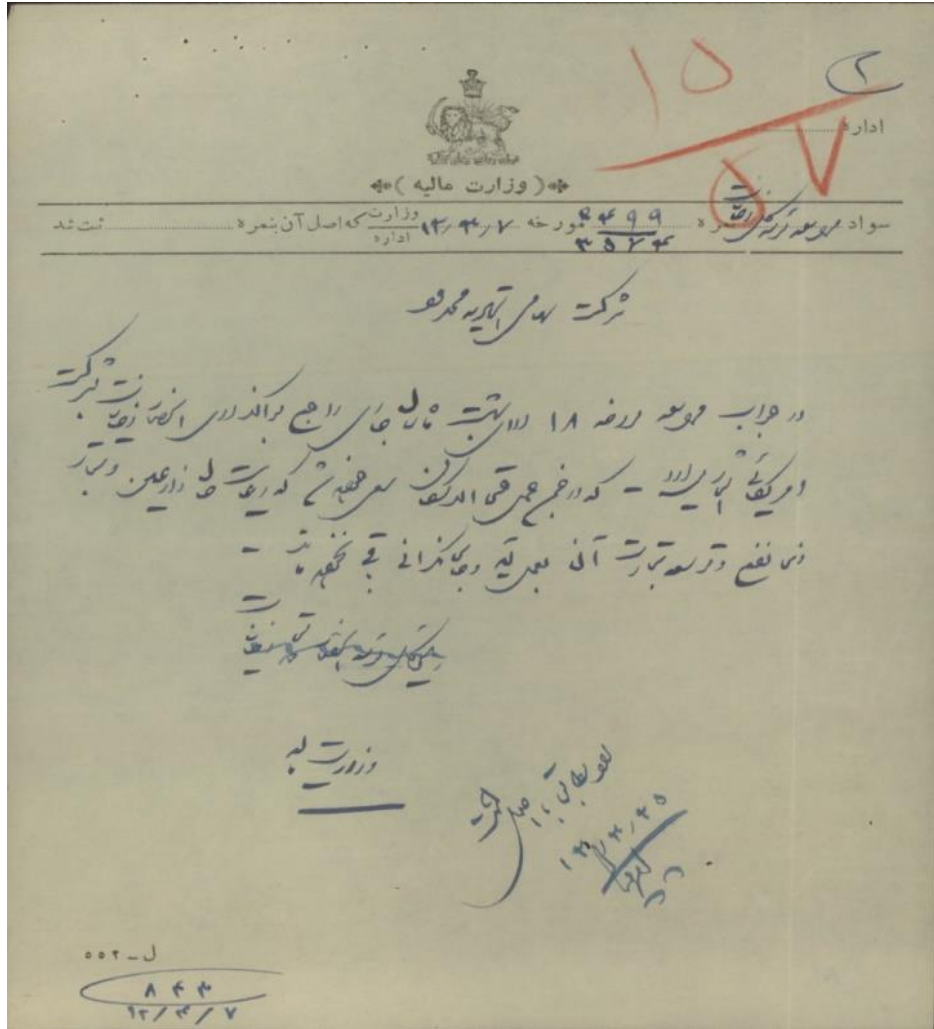
(نامه شفیع اتحاد، مالک شرکت فابریک سیگار سازی به وزارت مالیه در اعتراض به واگذاری امتیاز دخانیات به شرکت‌های آمریکایی)

(سند ۱)

(نامه وزارت مالیه به ریاست مجلس شورای ملی)

(سند ۴)

(پاسخ وزارت مالیه به شکوائیه شفیع اتحاد)

(سند ۵)

نمونه ۸۶	 مجلس شورای ملی اداره دائره دربار	شماره ثبت کل ۵۲۵ تاریخ ثبت ۱۳۱۴ کارتنه دوسه شماره قبل نوع و عده مشابه ۱
نویسنده تاریخ تحریر ۱۳ / ۴ / ۱۳۱۴ یا کنویس کننده تاریخ یا کنویس نویسنده سواد	توسط که قیود مهمه	مقصد و آدرس گیرنده تاریخ ارسال ۱۳۱۴ / ۴ / ۱۱

۷-۲

۲

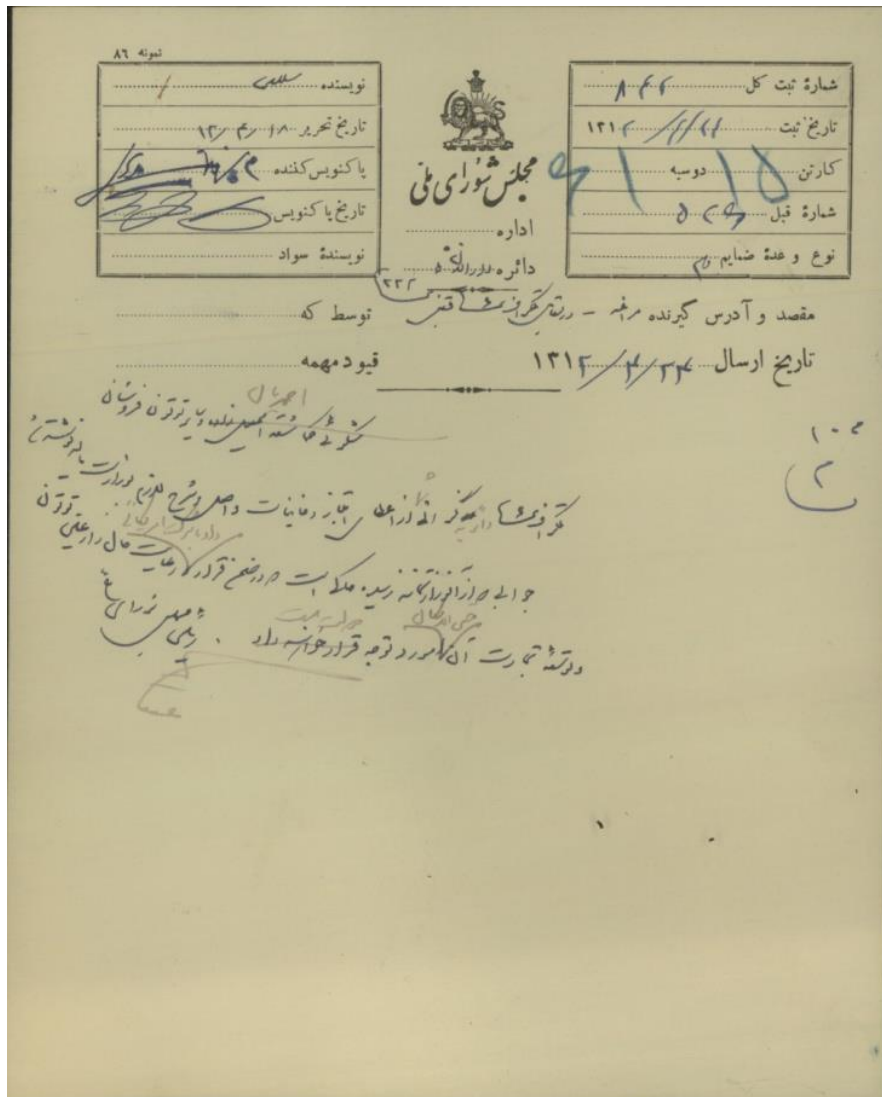
وزارت عدلیه
 بسمه تعالی
 در خصوص درخواست
 تقدیرات
 در خصوص
 در خصوص

محمد زکریا
 رئیس

(نامه رئیس مجلس شورای ملی به وزارت مالیه در خصوص رسیدگی و رفع نگرانی

توتون فروشان)

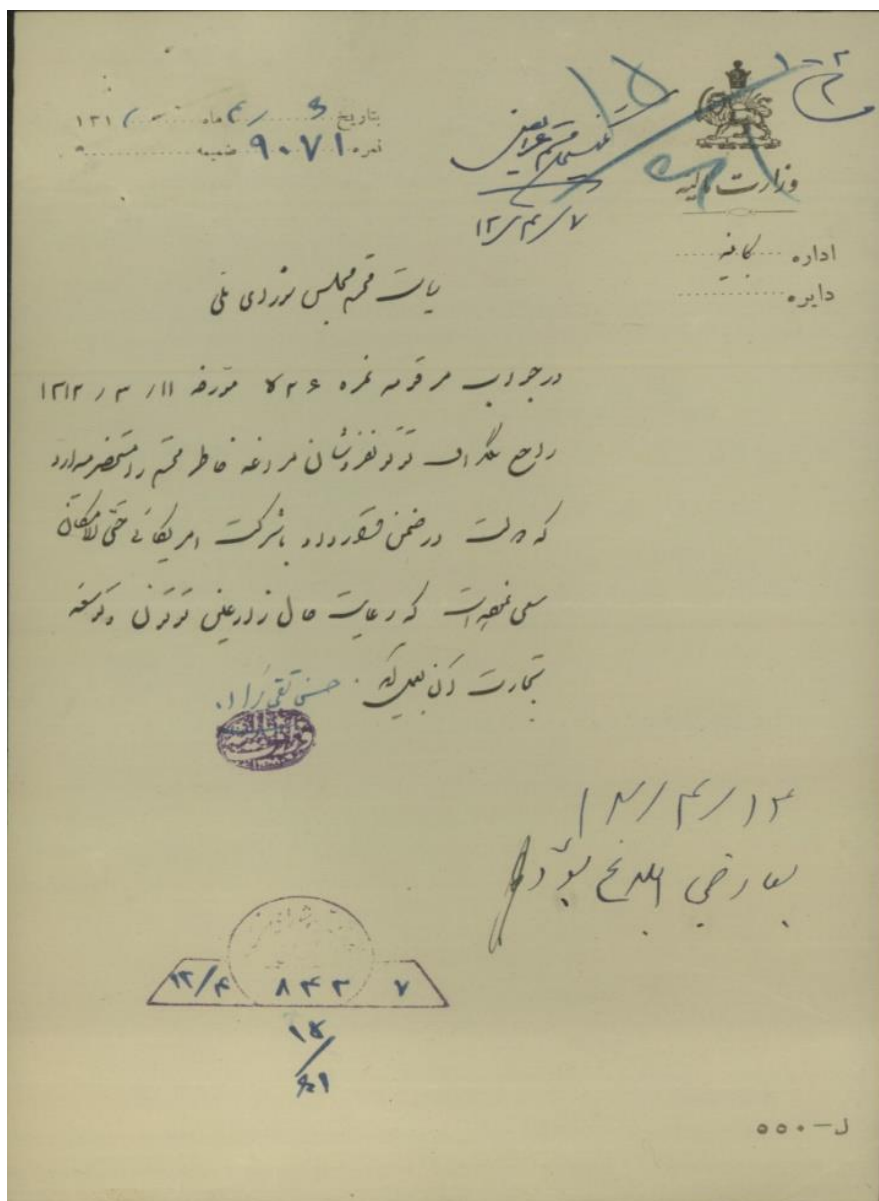
(سند ۶)

(نامه رئیس مجلس شورای ملی به وزارت مالیه در خصوص رسیدگی

و رفع نگرانی توتون‌فروشان)

(سند ۷)

(پاسخ وزارت مالیه به ریاست مجلس شورای ملی در خصوص رفع نگرانی توتون فروشان)

(سند ۸)

۲-۲

۵۲۴

نمونه شماره ۳۱۵
 وزارت پست و تلگراف و تلفن
 تلگراف

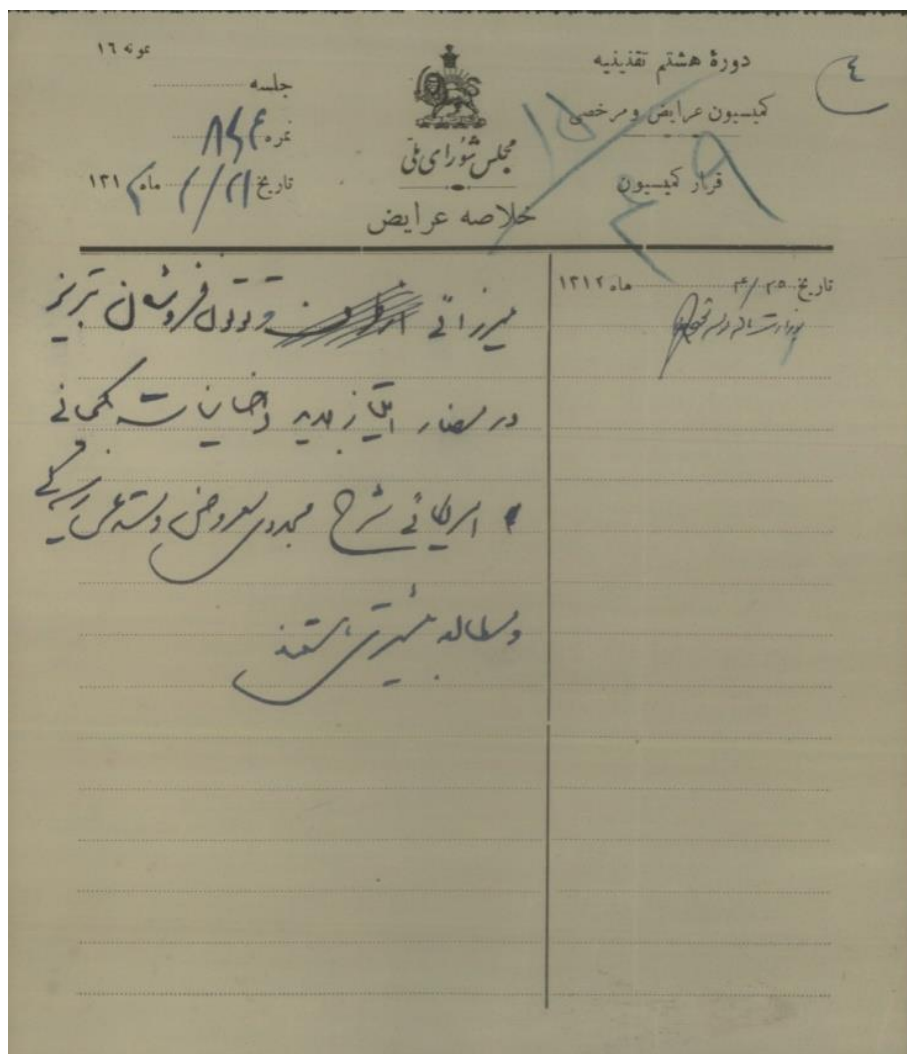
از طرف	شماره قبض	عدد کلمات	تاریخ اصل	توضیحات	تاریخ وصول		اسم گیرنده
					روز	ماه	
۶	۱۲۶	۳	۳-۲	تلگراف	۳	۲	حاج

۱۵۱
 ۱۲/۳/۵
 وزارت پست و تلگراف و تلفن

شکوائیه نمایندگان مراغه
 (سند ۹)

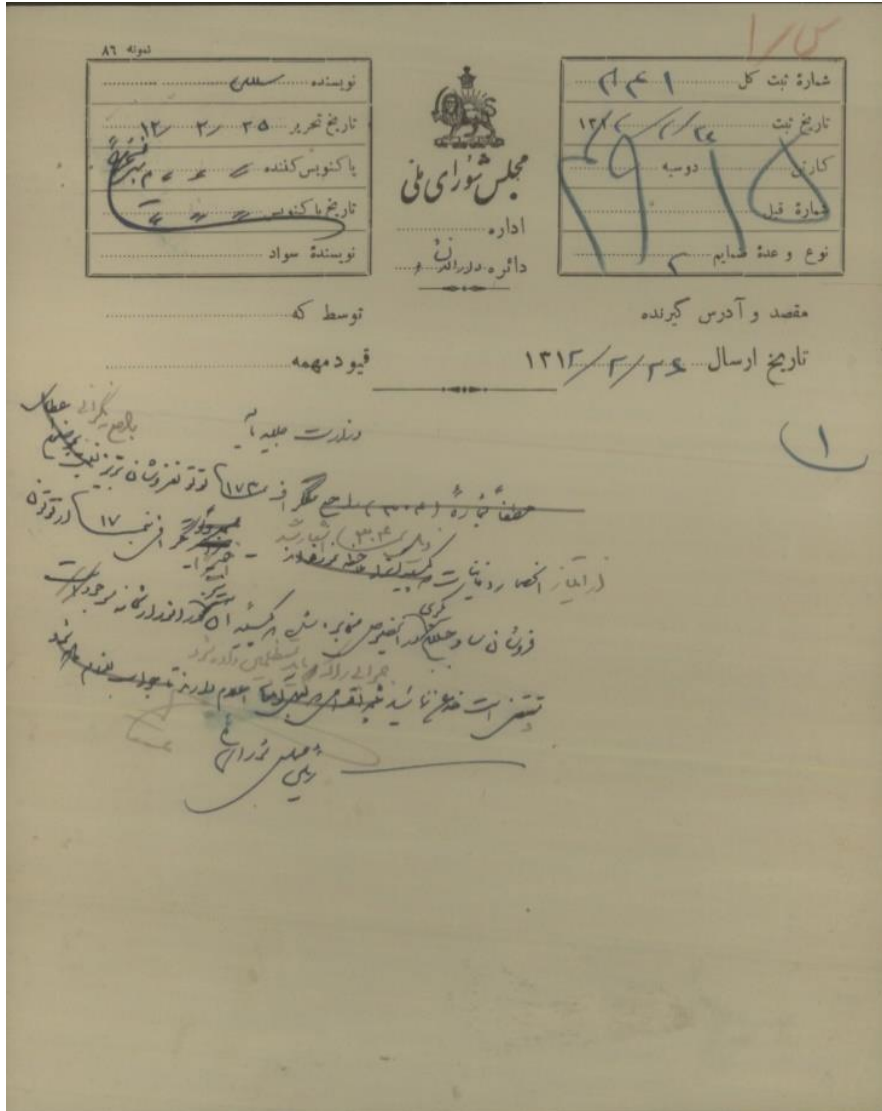
(شکوائیه نمایندگان مراغه)

(سند ۹)

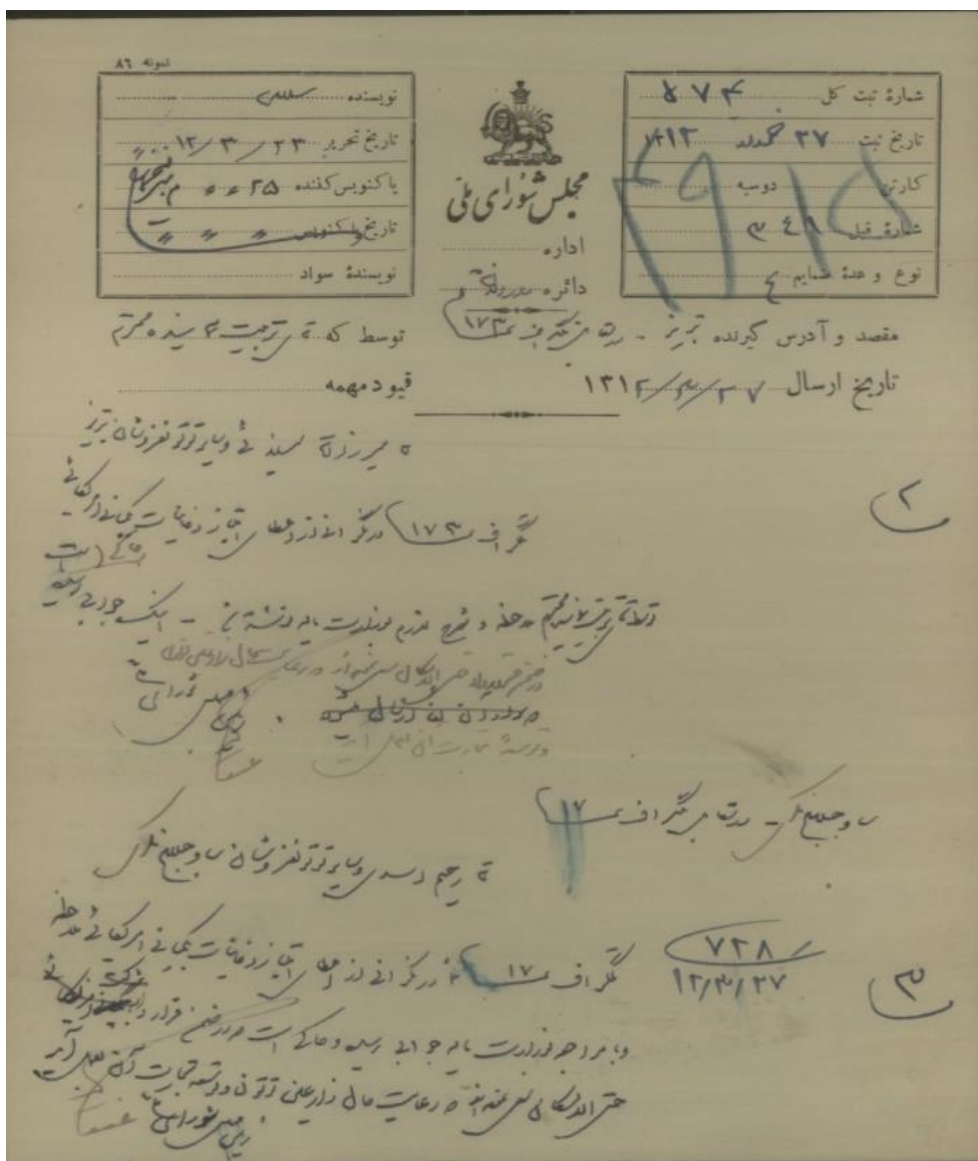

(دستور رسیدگی به اعتراض توتون فروشان)

(سند ۱۲)

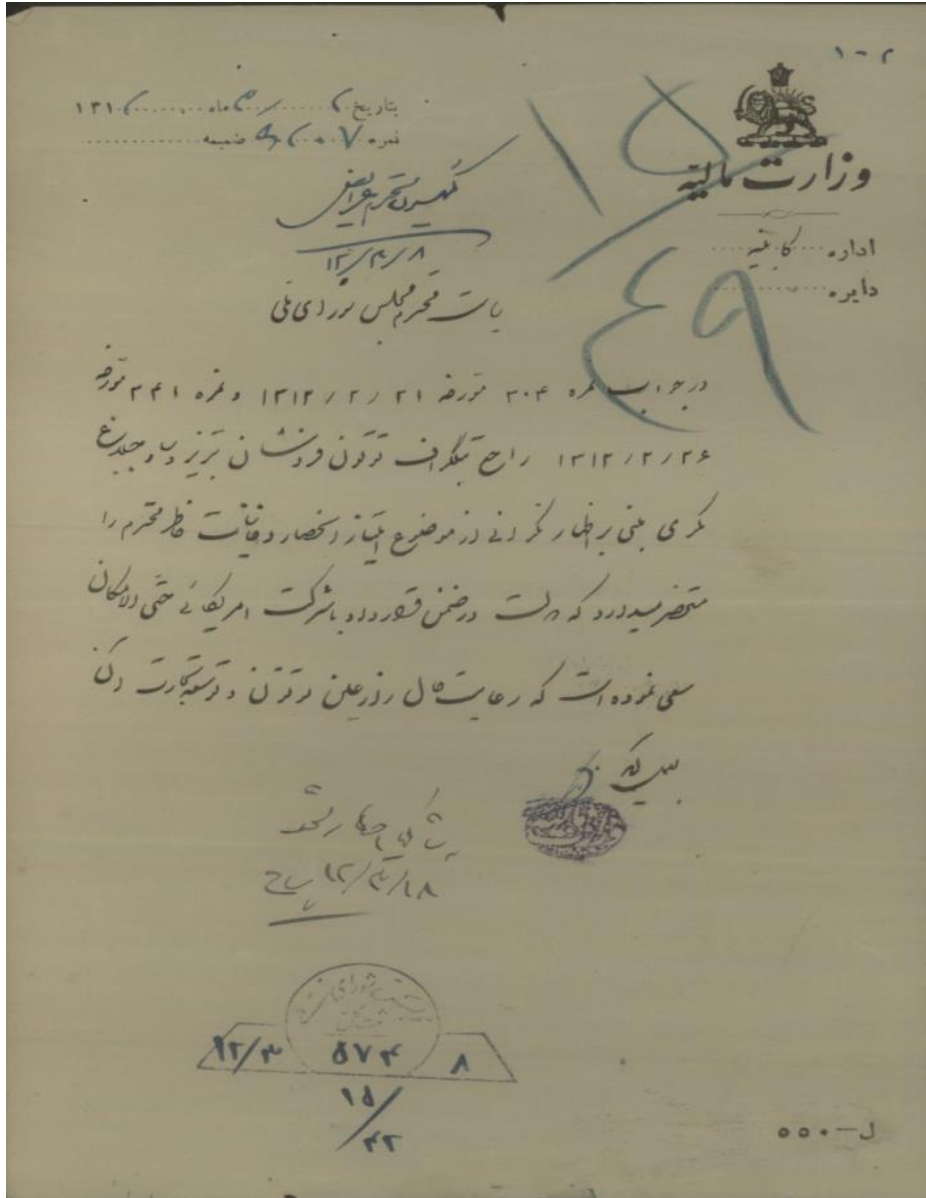
(نامه رئیس مجلس شورای ملی به وزارت مالیه در خصوص رسیدگی و رفع نگرانی توتون‌فروشان)
(سند ۱۳)

(نامه رئیس مجلس شورای ملی به وزارت مالیه در خصوص رسیدگی و رفع نگرانی و

اعتراض جمعی از توتون فروشان)

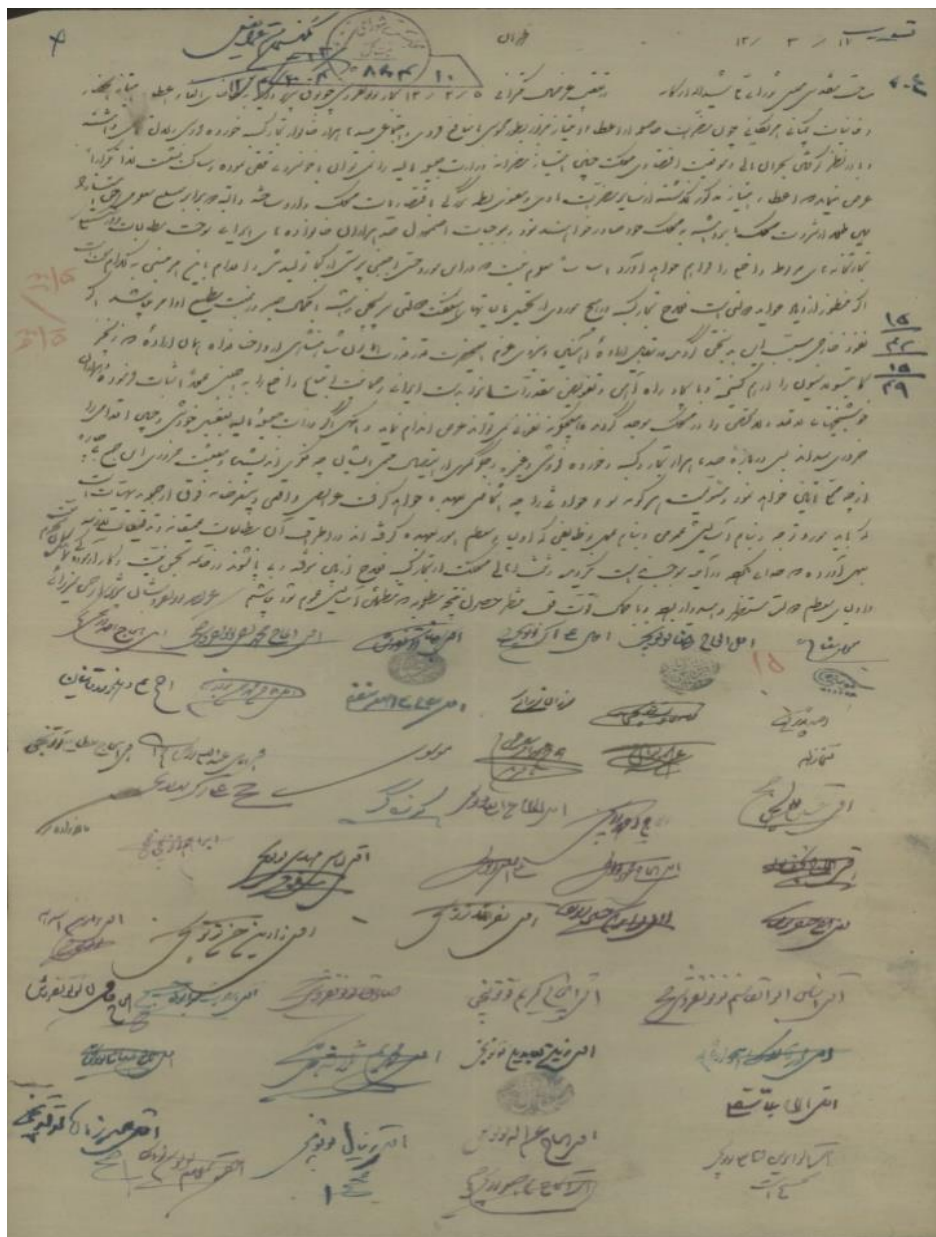
(سند ۱۴)

(نامه وزارت مالیه به ریاست مجلس شورای ملی در خصوص شکوائیه توتون‌فروشان تبریز و

ساوجبلاغ)

(سند ۱۵)

(شکوائیه جمعی از تجار و توتون فروشان نسبت به واگذاری امتیاز دخانیات

به شرکت های آمریکایی)

(سند ۱۶)

 وزارت پست و تلگراف و تلفن
 تلگراف

نمونه ۳۶۵

نمره کتاب

۱۳۱ سنه

از	نمره قبضه	عدد کلمات	تاریخ اصل	توضیحات	تاریخ وصول		اسم گیرنده
					روز	ماه	
به	نمره تلگراف ۱۷	۲۷۱	۵				

ترتیب نامه محترم تبریز است مدیریت محترم شورای ملی
 سید الله (الله) که مقام منیع رسالت در راه دولت مکتبه کتب وزارت
 کتبیه فرشته نامه محترم تبریز صنف آردون فروش تبریز با
 اینجور در مقام ادای رسالت علیه همواره مطیع و مایه خدمت مانده
 به کفایت و محبت آن صاحب از آنجا که بعد از وزارت نامه با اعلیٰ
 سبب برگزیده اتمام به کفایت منعم به آنجا و خدمت در تبریز را منعم به
 اینجور زکفان در مقام رسالت به کفایت منعم به آنجا که بعد از وزارت
 اینجور زکفان در مقام رسالت به کفایت منعم به آنجا که بعد از وزارت
 اینجور زکفان در مقام رسالت به کفایت منعم به آنجا که بعد از وزارت

(نامه نماینده تبریز به رئیس مجلس شورای ملی)

(سند ۱۷)

وزارت پست و تلگراف و تلفن
تلگراف

نمونه ۳۶۵

نمره کتاب ۱۵/۳۳

سنة ۱۳۱

از	نمره قبض	عدد کلمات	تاریخ اصل	توضیحات	تاریخ وصول		اسم گیرنده
					روز	ماه	
به	نمره تلگراف ۱۷۳				۲	۳	

دلالت نموده چه قدر متعجب و مستحبت این نام دلدار می باشد که با نامی غیر از نام عرفی صاحب کتاب
 فایده و توفیق است که در کتب سابق این نام از اسنادت با همین نام و چه که است
 اگر نظر بر آن است این نام در شمار نامه نگاری در میان نامها و در میان کاتبان
 در اسناد را بر طرف دولت کاتبی است که در نامه های این نام است
 چون چه صد تا هزار نامه از این نام در میان نامها و در میان کاتبان
 است که می بینیم که در اسنادت نامها را با این نام در میان نامها و در میان کاتبان
 که کاتبان نامها را با این نام در میان نامها و در میان کاتبان
 است که می بینیم که در اسنادت نامها را با این نام در میان نامها و در میان کاتبان
 که کاتبان نامها را با این نام در میان نامها و در میان کاتبان

(ادامه نامه نماینده تبریز به رئیس مجلس شورای ملی)

(سند ۱۷)